

دانش ارتباطات

پرفسور حمید مولانا

مؤسسه انتشارات

شماره ثبت ۲۷۸۱۹

با همکاری بنیاد فرهنگی مولانا

موسسه انتشارات
۲۵۸۱۲

دانش ارتباطات

پرفسور حمید مولانا

ناشر: موسسه انتشارات کتاب نشر

چاپ اول: تهران ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

طراحی و صفحه‌آرایی متن: آتلیه امینان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۲۴۷۸-۴-۴

بها: ۷۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: مولانا، حمید، ۱۳۱۵، -، گردآورنده

عنوان و نام پدیدآور: دانش ارتباطات / حمید مولانا.

مشخصات نشر: تهران: موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۲۲۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۴۷۸-۴-۴

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۱.

موضوع ارتباط

رده‌بندی کنگره: P۹۰/م۸۵۲ ۱۳۹۰

رده‌بندی دیویی: ۳۰۲/۲

شماره‌ی کتابشناسی ملی: ۲۵۰۰۲۲۴

مرکز بخش:

خیابان ولیعصر، خیابان زرتشت غربی، خیابان کامبیز

نبش طباطبایی رفیعی، پلاک ۱۸ تلفن: ۷-۸۸۹۷۸۴۱۵

ketabnashr@gmail.com

فهرست

مقدمه مولف / ۹

فصل اول: شکل‌گیری و گسترش دانش ارتباطات

- ۱۷ فن آوری تلفن و شکل‌گیری الگوهای ریاضی ارتباطات
- ۱۸ فرمانش‌شناسی؛ مطالعه‌ی کنترل و ارتباطات
- ۲۱ پروپاگاندا و روش تحلیل محتوا
- ۲۲ تجاری‌شدن فن آوری‌های ارتباطی و مطالعه‌ی تأثیرات آن
- ۲۳ مردم‌شناسان و توجه به نقش ارتباطات در انتقال فرهنگ
- ۲۴ موقعیت جهانی آمریکا و مطالعه‌ی سیاست و ارتباطات
- ۲۵ مطالعه‌ی علمی روزنامه‌نگاری، ادبیات و فلسفه
- ۲۵ تأثیرات علوم تجربی بر ارتباطات
- ۲۶ تغییرات نهادی و تأثیر آن بر علمی‌شدن ارتباطات
- ۲۷ ارتباطات به عنوان یک علم
- ۲۹ سهم جامعه‌شناسی در ارتباطات
- ۳۰ سهم روان‌شناسی در ارتباطات

فصل دوم: مطالعه‌ی ارتباطات

۳۹	به چالش کشیده شدن سنت نظری غالب
۴۷	تحقیقات جریان بین المللی ارتباطات
۵۰	نا برابری در تحقیقات ارتباطی
۵۴	سؤالات تحقیقاتی برای سده‌ی بیست و یکم

فصل سوم: مکتب‌های فکری بزرگ در علم ارتباطات

۶۴	مکتب مطالعات فرهنگی و انتقادی
۶۶	مکتب فرهنگ توده‌ای
۶۷	مکاتب مردم‌شناسی
۷۰	مکاتب فلسفی
۷۱	مکتب زبان‌شناسی
۷۲	مکاتب روزنامه نگاری: علوم انسانی و هنر
۷۳	نتیجه‌گیری

فصل چهارم: آشنایی با انجمن بین المللی تحقیق در رسانه‌ها و ارتباطات

۷۹	تولد «IAMCR» در برهه‌ای حساس از تاریخ جهان
۸۱	ترکیب و رهبری «IAMCR»
۸۵	گستره‌ی فکری «IAMCR»
۹۰	زمزمه‌های تغییر در «IAMCR»

فصل پنجم: ارتباطات بین الملل: سفر یک کاروان

۱۰۰	شکل‌گیری حوزه‌ی ارتباطات بین الملل
۱۰۲	راه‌اندازی برنامه‌ی ارتباطات بین الملل
۱۰۳	گردهمایی پژوهشگران و اساتید
۱۱۰	جهت‌گیری‌های عمده‌ی پژوهشی
۱۱۹	پویش‌های اساسی در ارتباطات بین الملل

۱۲۳	وضعیت فعلی برنامه ارتباطات بین الملل
۱۲۶	گذشته‌ای که بوده‌ایم و آینده‌ای که پیش رو داریم

فصل ششم: دانش ارتباطات در ایران: از آغاز تا امروز

۱۳۶	سر آغاز مطالعات ارتباطی در ایران
۱۳۸	تحول در نگرش به تبلیغات
۱۳۹	آغاز آموزش حرفه‌ای ارتباطات
۱۴۰	تأسیس دانشکده‌ی علوم ارتباطات اجتماعی
۱۴۲	مؤسسه پژوهشی توسعه و ارتباطات
۱۴۳	سنت اسلامی ارتباطات
۱۴۴	ارتباطات پس از انقلاب اسلامی
۱۴۵	عرصه‌های نواندیشی در ارتباطات
۱۴۶	بومی‌سازی دانش ارتباطات در ایران
۱۴۷	مراحل بومی‌سازی دانش
۱۴۸	بومی‌سازی مفاهیم ارتباطی

فصل هفتم: الگوهای ارتباطات و اطلاعات: معرفی الگوی همگرا

۱۵۷	دورنماهای مطالعه جریان
۱۶۰	مشکلات اندازه‌گیری
۱۶۲	چارچوبی برای مطالعه جریان
۱۶۵	عوامل مؤثر در جریان

فصل هشتم: نظریه‌های هنجاری رسانه‌ها

۱۷۷	گام‌های نخستین در عرصه نظریه مطبوعات
۱۷۹	چهار نظریه برای مطبوعات و رسانه‌ها
۱۸۱	تناقض در کارکرد
۱۸۳	بذرهای نابارور!

فرار به جلو.....	۱۸۷
یک بازی «باخت-باخت».....	۱۸۹

فصل نهم: نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی

گسترش زیرساخت های اطلاعاتی و ارتباطی در جهان.....	۱۹۹
تحولات بنیادی در وضعیت ارتباطات جهانی.....	۲۰۰
دیدگاه ها و برداشتها نسبت به نظم نوین جهانی.....	۲۰۲

منابع/۲۰۷

www.ketab.ir

مقدمه

هنگامی که به چند دهه‌ی گذشته می‌نگریم، به جرأت می‌توانیم بگوییم که رشته‌ی ارتباطات از جمله رشته‌هایی بوده است که بیشترین رشد را در میان سایر حوزه‌ها و رشته‌های دانشگاهی علوم اجتماعی داشته است. دانشکده‌ها و دانشگاه‌های کشورهای مختلف جهان، از ایالات متحده گرفته تا اروپا و کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران روز به روز به این حوزه‌ی دانشی بیشتر علاقمند می‌شوند. در این میان، برای دانشجویان و پژوهشگران علوم ارتباطات، علم‌آوران سایر حوزه‌های علوم اجتماعی و سیاست‌گزاران و تصمیم‌سازان حوزه‌های علمی و دانشگاهی این سؤال مطرح می‌شود که رشته‌ی ارتباطات به واقع چیست؟ آن‌ها علاقمندند تا این رشته را در چارچوب دانشگاهی و تاریخی خود بفهمند.

چنین فهمی، مستلزم پاسخ به پرسش‌هایی چنین است: آیا می‌توان ارتباطات را یک رشته‌ی علمی تثبیت‌یافته دانست؟ ارتباطات به عنوان یک موضوع از چه زمانی مورد توجه قرار گرفته است؟ ارتباطات در چه برهه‌ی زمانی به عنوان یک دانش مطرح و این امر به چه نحو واقع شد؟ کدام جریان‌های اجتماعی و تاریخی بر روند رشد آن تأثیر

گذاشته و آن را سبب شده‌اند؟ اندیشمندان برجسته‌ی این دانش چه کسانی بوده و هر کدام چه سهمی در شکل‌گیری رشته‌ی ارتباطات داشته‌اند؟ این دانش در چه زمینه‌ی تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و فلسفی شکل گرفته و نسبت ما با آن چیست؟

به‌طور خلاصه باید گفت که رشته‌ی ارتباطات در دنیای غرب در یک محیط سکولار (غیر دینی و در برخی موارد ضد دینی) و تحت نظام سیاسی و اقتصادی معروف به دولت - ملت پرورش یافت که خود متضمن مجموعه‌ای از تفکرات سرمایه‌داری و سوسیالیستی بود و شاخه‌های آن اغلب به صورت مجزا و عمودی بوده و در جهت حفظ نظام موجود و زیرساخت‌های آن عمل می‌کرد. مثلاً رویکرد ریاضی و فرمانش‌شناسی ارتباطات، از مطالعه‌ی فن‌آوری‌ها، به‌ویژه تلفن و رادار و رایانه به وجود آمد؛ ولی همین الگوی ریاضی بر حوزه‌ها و بخش‌های دیگر جوامع، مثل سیاست و اقتصاد و جنگ نیز حاکم شد. رویکرد سیاسی ارتباطات در نتیجه‌ی مطالعات تبلیغات سیاسی و جنگ روانی و توسعه‌ی مفهوم دموکراسی و مشارکت در غرب شکل گرفت. رویکرد مردم‌شناختی و زبان‌شناختی و به‌ویژه ارتباطات میان‌فرهنگی برای حل و فصل مشکلات دنیای استعمار و سلطه‌گرایی در اروپا و آمریکا، توسعه پیدا کرد و سپس جنبه‌های نظری را دربرگرفت. روش جامعه‌شناسی ارتباطات با نظریه‌ی ماکس وبر، جامعه‌شناس آلمانی، در مورد اخلاق پروتستان و تأثیر آن در توسعه نظام سرمایه‌داری و تجدیدگرایی (مدرنیته) درهم‌آمیخت و نظریات متداول امروزی ارتباطات و توسعه و غیره را به وجود آورد. بدین ترتیب بسیاری از رویکردهای ارتباطات در تقویت ملی‌گرایی (ناسیونالیسم)، سوداگرایی، مصرف‌گرایی و دنیاگرایی عمل کرد.

آنچه که در این‌گونه مطالعات و ادبیات نمی‌بینیم، چیزی است که من نام رویکرد معنوی و دینی در ارتباطات بر آن می‌نهم. در حقیقت، موضوعات مرتبط با دین و معنویت، با رویکردهای جامعه‌شناختی، روانشناختی، مردم‌شناختی، اقتصاد سیاسی و غیره مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. متأسفانه این رویکرد در کشورهای اسلامی نیز - که روزگاری مشعل علم و حکمت و اطلاعات و ارتباطات را در دست داشته‌اند و دارای رویکردهای معرفت‌شناختی خاص خود می‌باشند - متداول و در بسیاری از

حوزه‌های علمی و دانشگاهی حاکم شده است. بر این اساس، افزون بر سؤال‌های کلی در باره‌ی دانش ارتباطات که در بدایت امر به ذهن می‌رسد، باید این سؤال پیچیده‌تر و البته مهم‌تر را مطرح ساخت که دانش بومی ارتباطات در ایران چه ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی را داراست؟

کتاب حاضر که شامل مجموعه نوشتارهایی در باره‌ی دانش ارتباطات به‌عنوان یک رشته می‌باشد، کوششی برای بازشناسی دانش ارتباطات در چارچوب تاریخی و علمی آن است. هر چند امروزه کتاب‌های بسیاری در موضوع دانش ارتباطات در ایران منتشر می‌گردد، اما توجه به ابعاد رشته‌ای و دانشی آن، بیش از پیش، مورد غفلت واقع شده است. بر اساس پاسخ به این پرسش است که مسیر آینده‌ی حرکت در دانش ارتباطات برای ما ترسیم می‌شود.

این کتاب در چارچوب فعالیت‌های پژوهشی بنیاد فرهنگی مولانا انتشار می‌یابد. لازم به ذکر است که بنیاد فرهنگی مولانا دو سال ۱۳۸۶ و با اهدافی چون گسترش تحقیقات و رهیافت‌های فرهنگی با رویکردهای اصیل، نواندیشانه و خلاق در حوزه‌های روابط بین‌الملل، ارتباطات جهانی و غرب‌شناسی تأسیس گردید. زمینه‌سازی و بسط ایده‌ها و طرح‌های فرهنگی با توجه به فرصت‌ها و چالش‌های دنیای معاصر، و محیط زیست فرهنگی و ترویج، گسترش و نشر تحقیقات و مطالعات فرهنگی، به منظور ارتقای سطح دانش و بینش عمومی در سطوح ملی و بین‌المللی، از دیگر اهداف این بنیاد می‌باشد.

حمید مولانا

بهار ۱۳۹۰